

De Grote Gele Kwikstaart, trekperiode en trekbanen tijdens de herfsttrek.

Marcel Schildwacht & Ton van Ree

In de ochtenduren van de 29^e september 2000 werd tijdens het uitzetten van de lokvogels op de vinkenbaan van Vogelringstation Nebularia te Westenschouwen, Zeeland, door ondergetekende de roep van een Grote Gele Kwikstaart (*Motacilla cinerea*) gehoord. De overige aanwezige ringvergunninghouders vonden dit zeer opmerkelijk, daar zij de ervaring hadden pas in oktober grote gele kwikstaarten te vangen. Na een kwartiertje werd een tweede exemplaar gehoord en men besloot, in tegenstelling tot wat men gewend was, op deze dag met cassette-recorders het geluid van de Grote Gele Kwikstaart af te spelen. Dit had tot gevolg dat wij op deze dag 17 grote gele kwikstaarten konden vangen. Aan het einde van het vangseizoen (23 november 2000) had VRS Nebularia 70 grote gele kwikstaarten gevangen, een absoluut record voor dit vogelringstation. In 2001 is VRS Nebularia al eind augustus begonnen met het afspelen van het geluid van de Grote Gele Kwikstaart, wat tot gevolg had dat aan het eind van het seizoen 124 grote gele kwikstaarten waren gevangen. In het najaar van 2002 vingen we 172 exemplaren. Tijdens het schrijven van dit artikel, waren er in 2003 (19 oktober) al 202 exemplaren geringd.

Gedurende het seizoen 2001 kreeg de Grote Gele Kwikstaart steeds meer aandacht en interesse van Marcel Schildwacht en Ton van Ree. Waarom ving VRS Nebularia zo veel grote gele kwikstaarten ten opzichte van andere vogelringstations langs de Hollandse kust? Waren er uiterlijke kenmerken waarmee met zekerheid het geslacht was te bepalen? Beide vragen om eens beter naar de biometrische gegevens van grote gele kwikstaarten te kijken en om eens wat navraag te doen bij andere vogelringstations en vogeltrektelposten.

Onderzoek methode:

Bij het onderzoek werden telgegevens van o.a. vogeltrektelposten gebruikt. Dit zijn zowel telposten in het binnenland, als langs de kust. Met deze telgegevens hopen we meer inzicht te krijgen hoe de trekbanen van de grote gele kwikstaarten door Nederland lopen. Ook worden de vangmethode en vangstresultaten van overige vogelringstations langs de kust gebruikt.

Voor de biometriegegevens werden in 2002 alle gevangen grote gele kwikstaarten van VRS Nebularia en VRS Van Lennep opgemeten. Vooral de vleugellengte is daarbij belangrijk gebleken. Ook de hoeveelheid zwart op de witte staartpennen zouden aanwijzingen kunnen geven voor het bepalen van het geslacht. Ook werd de koptekening extra onder de aandacht gebracht. Vooral de scherpte van de wenkbrauwstreep en de hoeveelheid zwart van de teugel zouden aanknopingen kunnen zijn voor het bepalen van man of vrouw. Tot slot werd de intensiteit van het geel van de onderzijde beoordeeld. Alle uiterlijke kenmerken en maten werden op een apart formulier gezet, inclusief het ringnummer van de vogel. Mogelijk dat we in de toekomst bij een terugmelding de extra gegevens kunnen koppelen aan de gegevens die wij bij het ringen hebben genoteerd. Immers het is niet uitgesloten dat er een Grote Gele Kwikstaart in broedkleed wordt teruggemeld, waarbij het geslacht wel met zekerheid aan de hand van het verenkleed kan worden vastgesteld.

Tot slot is er contact gezocht met het Zoölogisch Museum van de Universiteit van Amsterdam om aldaar de balgen te onderzoeken van de grote gele kwikstaarten.

Gebiedsomschrijving vanglocatie Westenschouwen:

De vanglocatie van VRS Nebularia op Westenschouwen, de vinkenbaan, is ongeveer 150 meter van het strand in de zeereep gelegen. Ten noorden van de vinkenbaan is de strook tussen het strand en het bos van Westenschouwen begroeid met helmgras en een smalle

strook (enkele meters) duindoorns. Na de smalle strook duindoorns ligt een fietspad met aansluitend opgaand bos met dennen, en loofbomen.

De vinkenbaan waar met slagnetten wordt gevangen heeft een omtrek van oppervlakte van ca. 900 m². De vinkenbaan is volledig omrasterd. Aan de binnenzijde van het raster is het gras op de baan kort gemaaid. Er liggen vier slagnetten, waarvan twee zonder opgaand hout. Bij drie slagnetten liggen luidsprekers ingegraven (respectievelijk 1, 1 en 4 speakers per net)

Er staat 125 meter mistnet opgesteld tussen struweel van duindoorn, afgewisseld met roos, vlier en meidoorn. Er staan twee mistnetten nabij de slagnetopstelling, één tegen een rozenstruik en één nabij een meidoorn. Het komt maar zelden voor dat vogels (zoals piepers, kwikstaarten, leeuweriken) die op de vinkenbaan worden aangelokt, worden gevangen in deze twee mistnetten (met uitzondering van vinkachtigen).

Vangmethode Grote Gele Kwikstaart bij VRS Nebularia:

Vanaf 2000 wordt vanaf begin september door middel van een cassettespeler de zang van de Grote Gele Kwikstaart afgespeeld. De speakers waaruit het geluid wordt afgespeeld zijn tussen de deuren van één van de slagnetten in de grond ingegraven en gericht in westelijk tot noordelijke richting.

Vanaf ongeveer 1 uur na zonsopgang wordt het cassettedek aangezet. Het tijdstip van het starten van het geluid wordt mede bepaald door de voorbereidingen om de vinkenbaan op te bouwen (lokvogels naar buiten) en het ringen van de vogels die bij de eerste ronde uit de mistnetten zijn gehaald.

De duur van het afspelen van het geluid is sterk afhankelijk van de periode in het seizoen, weersomstandigheden en de trekdrift. Globaal kan men stellen dat begin september het geluid 2½ - 3½ uur afgespeeld wordt. Half oktober is dat globaal 4-5 uur. Het geluid wordt tussen het starten en afsluiten van de vangdag niet meer uitgezet.

Bij het waarnemen van een Grote Gele Kwikstaart op "slag" wordt voorzichtigheid en geduld betracht, daar het regelmatig voorkomt dat er meerdere grote gele kwikstaarten in de buurt aanwezig zijn. Zo komt het regelmatig voor dat er nog één of meerdere grote gele kwikstaarten op het prikkeldraad van de afrastering of op het dak van de vinkershut zitten. Na verloop van tijd wordt het slagnet dichtgetrokken. Blijken er nog meer grote gele kwikstaarten te zijn, die helaas niet opgemerkt waren of buiten het slagnet zaten, dan wordt het geluid op een geluidsbox van een ander slagnet gezet. Het is voorgekomen dat de rondvliegende grote gele kwikstaart(en) daar alsnog worden gevangen.

In 2001 en 2002 is geëxperimenteerd met een Grote Gele Kwikstaart onder de "hoed" (= een soort loopnetje van metaalgaas) en een lokvogel in een kooi. De vogels onder de hoed waren, in tegenstelling tot bijvoorbeeld graspiepers, te onrustig en moesten na een bepaalde tijd worden vrijgelaten. Wij kregen de indruk dat deze methode niet bijdroeg tot een betere vangst.

De lokvogels in de kooi bleken in 2001 en 2002 geen goede roepers. Wel kregen we de indruk dat door de aanwezigheid van een lokker in de kooi, de door het cassettegeluid aangetrokken grote gele kwikstaarten sneller en gericht op het slag neerstreken. In 2003 wisten we een vogel aan te houden, die wel erg goed riep. Er kon moeilijk worden vastgesteld of de aanvliegende grote gele kwikstaarten werden aangelokt door de roepende lokvogel, of door het geluid van de cassettespeler. Wel is gebleken dat wij door de roepende lokvogel sneller overvliegende of op slag zittende grote gele kwikstaarten opmerkten. Ook is in ieder geval één vogel aangeropen door de lokker en gevangen, toen het geluid van de cassette recorder om de een of andere reden uitstond.

Experimenten met een losse plank en een hoopje stenen tussen de deuren op het net droegen niet bij tot betere vangsten.

Wel is het noodzakelijk om de slagnetten aan de binnenzijde van de spandraad te leggen, daar 75% van de vogels eerst op het net gaan

zitten, om vervolgens naar de speaker te lopen of weg te vliegen. Indien het net aan de binnenzijde van de spandraad is opgevouwen, kan men de vogel vaak nog vangen, daar de spandraad over de vogel heengaat. Als het opgevouwen slagnet buiten de spanlijn is gelegen is het onmogelijk de vogel die op het net zit te vangen.

Vangmethode overige vinkenbanen:

Uit navraag bij andere kuststations (Meijndel, Castricum, AW-duinen, Van Lennep) is gebleken dat zij tot en met 2001 veel minder intensief het geluid van de Grote Gele Kwikstaart afspeelden dan op Westenschouwen. Bij Van Lennep speelde men af en toe het geluid van de Grote Gele Kwikstaart af, afhankelijk welke medewerkers op het moment aanwezig waren. Bij Castricum werd af en toe een half uur na zonsopgang het geluid gedraaid en vervolgens alleen als men gedurende de dag een Grote Gele Kwikstaart aan zag of hoorde komen. In Meijndel werd het geluid in combinatie met Graspieper gedraaid, maar werd vervolgens het geluid van de Grote Gele Kwikstaart zachter of uitgezet als er graspiepers de slagnetten benaderden.

Vanaf 2002 hebben bovengenoemde vinkenbanen veel intensiever met geluid op de Grote Gele Kwikstaart gevangen. Zowel bij Van Lennep als in Castricum is langer doorspeeld en op meer dagen. Ook in Meijndel heeft men veelvuldiger het geluid van de Grote Gele Kwikstaart gedraaid. In de AW-duinen heeft een beperkt aantal ringers iets intensiever het geluid van de Grote Gele Kwikstaart afgespeeld. Dit heeft bij alle vinkenbanen er toe geleid dat er aanzienlijk meer grote gele kwikstaarten werden gevangen dan voorgaande jaren.

Vangresultaten:

De vangsten van de bovenstaande vinkenbanen in 2001 variëren van nul (Meijndel), 20 (Van Lennep) tot 23 exemplaren (Castricum). In 2002 waren dat er 10 (Meijndel), 13 (AW-duinen), 100 (Van Lennep), 130 (Castricum) en 172 ex (Nebularia/Westenschouwen). Er worden op de overige vogelringstations geen grote gele kwikstaarten als lokker aangehouden.

De afstanden van de overige kuststations tot de zeereep (500 – 1.000 meter) is aanzienlijk meer dan bij de vinkenbaan op Westenschouwen. De vinkenbaan van Castricum ligt naast een infiltratiekanaal dat redelijke aantrekkingskracht heeft op de Grote Gele Kwikstaart.

Vangperiode:

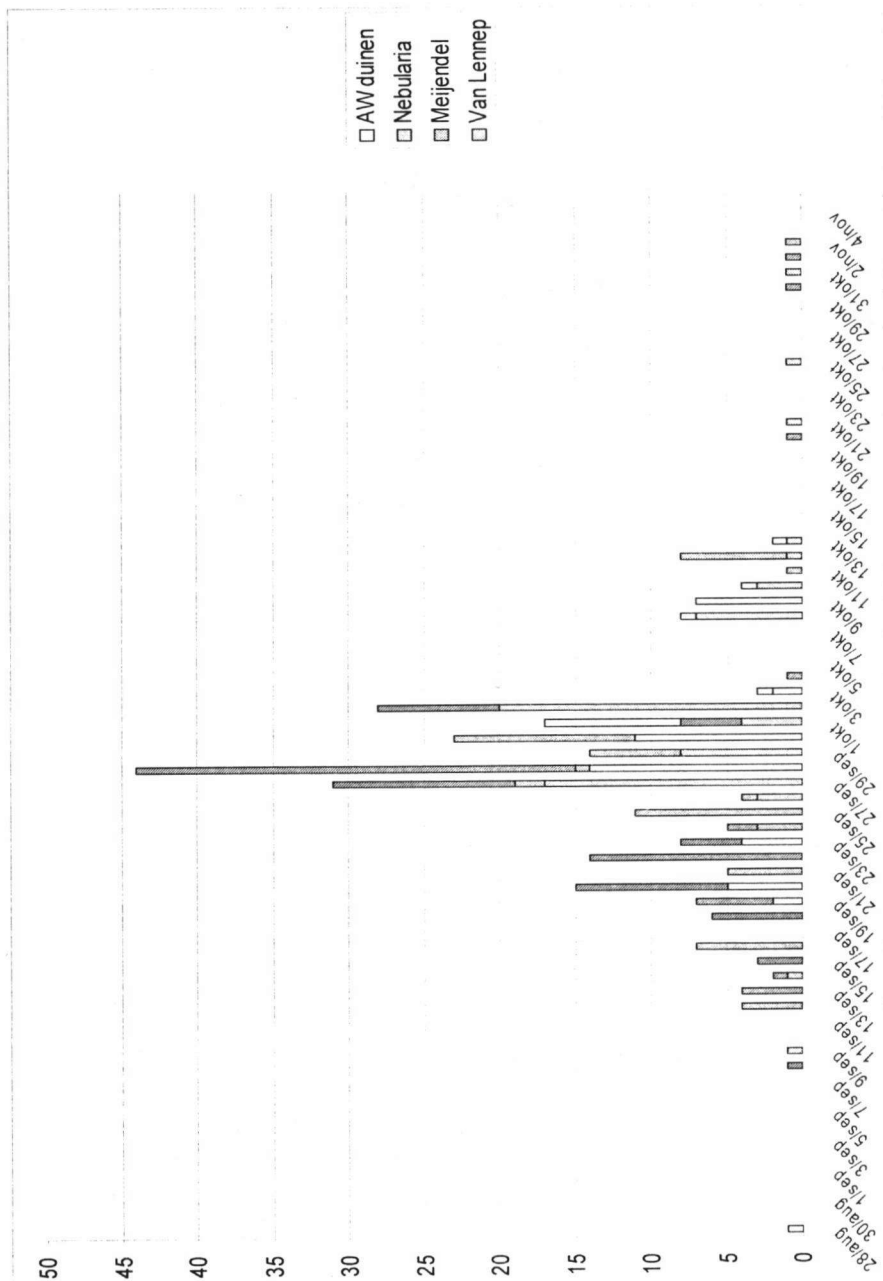
Grote gele kwikstaarten trekken vanaf eind juli weg uit het broedgebied. De eerste vangsten vinden plaats vanaf de eerste week van september, de laatste in de eerste week van november. De piek in de vangsten ligt doorgaans tussen 25 september en 5 oktober.

Grafiek dagvangsten 2002 van AW-duinen, Van Lennep, Meijndel en *Nebularia* (zie pag. 17)

(De gegevens van VRS Castricum werden helaas niet beschikbaar gesteld.)

Trektelgegevens:

Bij het verwerken van de trektelgegevens lopen we tegen een aantal moeilijkheden aan. Vooral de aantallen waargenomen grote gele kwikstaarten in verhouding tot het aantal trekteldagen is een moeilijk te corrigeren factor. Men zou kunnen bepalen dat het aantal waargenomen grote gele kwikstaarten gedeeld kan worden door het aantal waarneemdagen, maar daarmee krijgt men geen evenredig beeld. Als een trekvogeltelpost alleen op zaterdag telt en op de zaterdagen zijn er gewoonweg weinig grote gele kwikstaarten, dan komt zo'n telpost gemiddeld lager uit dan een telpost die een topdag heeft op een woensdag. Om een juist beeld te krijgen wat de verhouding is tussen de verschillende telposten zou men alleen de teldagen moeten verwerken die door alle telposten zijn geteld. Helaas moeten er dan weer zoveel dagen worden geschrapt bij sommige telposten (de Nollédijk, *Parnassia*, en de Vulkaan) dat het vervolgens lijkt alsof er amper grote gele kwikstaarten doortrekken over deze gebieden. Het tegendeel is echter waar.

Vergelijken we de telposten langs de kust en het binnenland onderling, dan kunnen we wel enkele gedachten (voorzichtig) uitspreken.

Vrijwel alle telposten spreken over een west-zuidwestelijke trekrichting. Bij de telposten in het binnenland zien we bij de noordelijkste telposten relatief lagere aantallen dan bij de zuidelijkste telposten. Ook bij de telposten langs de kust zien we de noordelijkste telposten een lager aantal waarnemingen dan bij de zuidelijke telposten.

Naar aanleiding van deze bevindingen verwachten wij dat er een klein deel van de Grote Gele Kwikstaart via de afsluitdijk langs de kust trekt. Merendeel van de vogels trekt ten zuiden van het IJsselmeer in een west-zuidwestelijke richting en botst ergens ten zuiden van Katwijk op de kust om vervolgens de kustlijn verder naar het zuiden te volgen. Tijdens veel oostelijke wind, nemen de aantallen langs de (noordelijke) Hollandse kust toe.

Waar gaan ze naar toe?

Het is niet geheel duidelijk waar de grote gele kwikstaarten die in het najaar over Nederland trekken naar toe gaan. De laatste jaren is er een toename van overwinterende vogels in Nederland. Vooral in oude steden wordt een toename van overwinterende grote gele kwikstaarten waargenomen.

In Nederland geringde vogels werden in het broedseizoen o.a. teruggemeld uit Duitsland (1 ex), Frankrijk (2 ex) waaronder één uit de Pyreneeën, en België (5 ex) waarvan vier uit de Ardennen. Verwacht kan worden dat de Grote Gele Kwikstaart overwintert vanaf Nederland tot in Noord-Afrika toe.

Broedvogels uit het noorden:

De meeste grote gele kwikstaarten die langs de kust worden gevangen zullen afkomstig zijn uit Noorwegen en Zweden. Zowel te Castricum als op Westenschouwen zijn meerdere geringde vogels gevangen afkomstig uit deze landen. In de databank van Vogeltrekstation Arnhem te Heteren zijn 16 records bekend van in Nederland gecontroleerde vogels met een buitenlandse ring om. Zeven ex waren afkomstig uit

Zweden, vier exemplaren uit Noorwegen. Er zijn twee vangsten bekend uit de voormalige DDR, één controle van een Westduitse vogel en één van een Poolse. In de AW-duinen is in 2002 een Grote Gele Kwikstaart gevangen met een Engelse ring. Zou dit kunnen betekenen dat een deel van de in Nederland geringde grote gele kwikstaarten vanuit Engeland de Noordzee oversteken en via de Zeeuwse kust naar het zuiden vliegen of juist in ons land overwinteren?

Mogelijk dat de toename in vangsten ook te maken heeft met de toename van de populatie in Noorwegen en Zweden. In beide landen breidt het broedareaal zich uit.

De broedpopulatie in Zweden (eerste broedgeval 1916) neemt de afgelopen 40 jaar jaarlijks toe en bedroeg in 2002 2.260 paar (Niklas Holmquist, pers mededeling). In Noorwegen (eerste broedgeval 1919) wordt de broedpopulatie in 2002 geschat op 3.500 broedpaar.

Biometrie:

Uit literatuur is gebleken dat er overlap is in vleugellengte van man en vrouw grote gele kwikstaarten (82-86 mm). Er zijn ook enkele vleugelmaten waaruit het geslacht is af te leiden. Een vleugellengte van 87-89 mm is een man en een vleugellengte van 80-81 mm is een vrouw.

Opvallend was dat wij bij een vangst in 2001 van twee grote gele kwikstaarten, waarvan er één met afmetingen van een man (88mm), en een exemplaar in een zeer lage overlap (82 mm, mogelijke vrouw), er afwijkingen waren te constateren in het kleurpatroon van de buitenste twee witte staartpennen. Het zwart van de buitenvlag liep bij de man duidelijk verder door dan bij de vrouw. Ook was de koptekening bij de man duidelijk anders. De wenkbrauwstreep was aanzienlijk scherper en duidelijker. De teugel was ook donkerder dan bij de vrouw. Helaas werden deze kenmerken te laat in het seizoen opgemerkt om vervolgens bij voldoende vogels te kunnen controleren (immers een overduidelijke man boven de 86 mm of vrouw onder de 82 mm vangt men niet dagelijks).

In 2002 zijn we gestart om meer biometrische gegevens van de grote gele kwikstaarten te verzamelen. Ook vogelringstation Van Lennep heeft in 2002 aan het biometrisch onderzoek meegewerkt. Hierbij zijn van 213 exemplaren de eerder genoemde kenmerken genoteerd en staartpatronen nagetekend.

In januari 2003 hebben wij in het Zoölogisch Museum van de Universiteit van Amsterdam alle beschikbare balgen van de Grote Gele Kwikstaart mogen onderzoeken. Gezien het onderzoek op de vogelringstations Van Lennep en Nebularia en het balgenonderzoek, moeten wij concluderen dat de staartpatronen niet tot een éénduidig resultaat hebben geleid dat kan leiden tot het bepalen van geslacht. Mogelijk dat de hoeveelheid zwart op de witte staartpenen, vooral het zwart op de binnenste witte staartpen op de binnenvlag, samenhangt met de herkomst van de vogels. In dit geval is het misschien wenselijk om daar gericht onderzoek naar te doen.

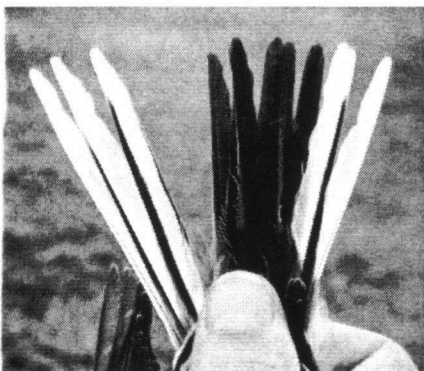

Foto 1: staart van grote gele kwikstaart. Op de binnenste witte staartpen is aan de binnenvlag een duidelijke zwarte rand zichtbaar. De buitenvlag is in dit geval zeer zwart.

Conclusie:

De Grote Gele Kwikstaart is tussen 1 september en 15 november goed vangbaar met slagnetten. Men dient daarvoor het geluid van Grote Gele Kwikstaart in deze periode elke dag af te spelen vanaf zonsopgang tot enkele uren daarna. De piek van de trek/ vangst van de Grote Gele Kwikstaart ligt tussen 25 september en 5 oktober. De laatste vogels worden doorgaans in de eerste week van november gevangen.

Gezien de stuwing van grote gele kwikstaarten langs de kust ten zuiden van Katwijk, ligt het voor de hand dat de zuidelijke vinkenbanen meer kans maken op hoge aantallen grote gele kwikstaarten dan de noordelijke vinkenbanen. Met aanhoudende oosten en zuidoosten wind zullen de noordelijke vinkenbanen hogere aantallen vangen dan in een najaar met aanhoudende westelijke wind.

Grote gele kwikstaarten zijn in het najaar alleen met zekerheid op geslacht te brengen door de vleugelmaat. De overlap is echter erg groot en de kans om een man of vrouw met zekerheid te kunnen bepalen is erg klein. De kleur van de borst, scherpte van de wenkbrauwstreep en de kleur van de teugel zijn niet éénduidig verschillend tussen man en vrouw vastgesteld en kunnen dus niet worden gebruikt om het geslacht te bepalen.

De toename van vangsten heeft zeker te maken met de toename van de populatie in Zweden en Noorwegen. Maar de grootste toename van de vangsten heeft te maken met een andere vangmethode. Langere periode van geluidsheerij heeft ertoe geleid dat er meer grote gele kwikstaarten zijn gevangen. Diverse vogelringstations zijn op een ander manier het geluid van de Grote Gele Kwikstaart gaan afspelen met een duidelijk resultaat.

Er is nog veel onduidelijkheid over waar de op de herfsttrek in Nederland geringde grote gele kwikstaarten overwinteren. Ook de herkomst is nog niet geheel duidelijk ondanks de toename van vangsten uit Scandinavië, de vangsten van oostelijke vogels, maar vooral door de recente vangst van een eerste jaars Grote Gele Kwikstaart met Engelse ring (AW-duinen najaar 2002). Registratie van staartpatronen (wel of geen zwart op binnenvlag van de binnenste witte staartpen) zou misschien een aanknopingspunt zijn. Uiteraard zijn voor het bepalen van de herkomst terugmeldingen uit het broedgebied van essentieel belang.

Dankwoord:

Wij willen een ieder dankbaar zijn voor het beschikbaar stellen van zijn gegevens en hulp.

H. van den Bijtel, A. Boele, A. Conings, P. Gylseth (Noorwegen), N. Holmquist (Zweden), L. Hubert (België) , F. Hustings, L. Karlsson (Zweden), M. Kleman, S. Klemp (Duitsland), G. van Leeuwen, R. Lensink, Å. Lindstrom (Zweden), P. Rutten (België), R. Slinks, V. van der Spek, G. Speek (VT Heteren) A. Tore (Noorwegen), M. van der Tol, G. Troost, L. ten Voorde, VRS AW-duinen, VRS Van Lennep, VRS Meijndel, A. Wijker, P. Wolf, Zoölogisch Museum van de Universiteit van Amsterdam (K. Roselaar en T. Prins)

VRS Nebularia, secr. Berlagestraat 38, 2941 GC Lekkerkerk

M. Schildwacht, Beukendaal 3 , 2831 VA Gouderak

A. van Ree, Breekade 25, 2931 LA Krimpen a/d Lek

Literatuur:

Buijs R.J. & Thomson D.L. 2001. *Overzicht van 90 jaar Nederlandse ringgegevens 1911 t/m 2000*. Op Het Vinkentouw, nr. 95, 2001.

Bijlsma R.G., Hustings F. & Camphuysen C.J. 2001. *Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2)*. GBM Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht

